

Met het Verdrag van Maastricht werd in 1992 de basis gelegd voor het streven naar een Europese dimensie in het onderwijs. Sindsdien hebben ontwikkelingen op het gebied van internationalisering en Europa op veel scholen een vlucht genomen, in de vorm van uitwisselingen, reisweken en andere internationale projecten. In het talenonderwijs biedt deze internationale blik niet alleen de gelegenheid om te werken aan taalvaardigheden: ook bij het onderdeel literatuur kan een dergelijk perspectief van meerwaarde zijn. In dit artikel bespreekt lerarenopleider en promovenda Anouk Zuurmond drie strategieën om een Europese dimensie te ontwikkelen in het literatuuronderwijs.

NAAR DE 'GROTE CONTEXT' Een EUROPESE dimensie in het literatuuronderwijs

ANOUK ZUURMOND

De schrijver Milan Kundera betreurt in zijn essaybundel *Het doek dat Europa er niet in geslaagd is 'zijn literatuur als een historische eenheid te denken'*. Immers: de roman *Tristram Shandy* van Laurence Sterne is gebaseerd op het werk van de Franse auteur Rabelais, en de Oostenrijkse Hermann Broch ontwikkelde een eigen poëtica door het oeuvre van James Joyce te bestuderen. Kundera eindigt daarom met een oproep: literatuurdocenten moeten de roman uit de 'kleine context' van de natie verplaatsen naar de 'grote context' van de supranationale geschiedenis. In welke mate is een dergelijke Europese blik in het huidige literatuuronderwijs wenselijk en mogelijk?

Deze roep om een Europese blik in het literatuuronderwijs kent een voorgeschiedenis. In 1992 organiseerden de Stichting Promotie Literatuuronderwijs en de Katholieke Universiteit Nijmegen de conferentie *Een zoen van Europa: Literatuuronderwijs in Europees perspectief*. Deze conferentie werd georganiseerd naar aanleiding van de voorstellen van de commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma's (1991) waardoor er ruimte kwam voor samenwerking binnen de talensecties om op elkaar afgestemde literatuurprogramma's te ontwikkelen in de bovenbouw havo/vwo. In 1996 startte een netwerk van zes scholen met het proefproject *Geïntegreerd literatuuronderwijs (glo)*. Een van die scholen was het Rotterdams Montessori Lyceum, waar Esther

Peze, docente Engels, projectleider was. Peze werkt nu als lerarenopleider aan de Hogeschool Utrecht en vertelt over haar vorige school: 'De collega's Nederlands en moderne vreemde talen werkten intensief samen. De leerlingen legden één leesdossier aan, werkten aan gezamenlijke opdrachten en kregen één cijfer voor het vak Literatuur.'

Toch is glo op veel scholen niet van de grond gekomen, of na een vliegende start maar beperkt geslaagd in de oorspronkelijke opzet – zoals op het Rotterdams Montessori Lyceum. Dat had vooral te maken met organisatorische problemen: er was niet altijd voldoende steun vanuit de schoolleiding, het ontwikkelproces was arbeidsintensief en de roosters vormden soms een pro-

bleem voor het vakoverstijgend werken. Bovendien veranderden de wettelijke kaders rond glo, omdat het vak een onderdeel werd van het (vaak bekritiseerde) combinatiecijfer: het gemiddelde eindcijfer van vakken als het Profielwerkstuk en Maatschappijleer. Na deze herziening is Literatuur vrijwel volledig verdwenen als apart vak.

Desondanks zijn er nog steeds didactische en inhoudelijke argumenten te geven voor een geïntegreerde aanpak van het literatuuronderwijs: het aanleren van een eenduidige terminologie, het voorkomen van overlap en het samenhangend presenteren van de literatuurgeschiedenis pleiten voor een dergelijke vakoverstijgende blik. Op het College De Heemlanden in Houten bijvoor-

De aula van het Koningin Wilhelmina College in Culemborg

beeld zijn dit voor de talensecties precies de redenen geweest om samen te gaan werken. Geert van Rooijen werkt hier als docent Nederlands en Literatuur en vertelt dat glo op zijn school al zo'n twaalf jaar een succes is, hoewel ook zij de problematiek van het combinatiecijfer merken. De literatuurdocenten werken met zelfontwikkeld materiaal rond literair-historische periodes en literaire analyse. Leerlingen op het vwo aan het College De Heemlanden lezen voor het vak Literatuur een lijst van achttien werken, waarvan er zes vertaald mogen zijn en vier verplicht niet-oorspronkelijk Nederlandstalig. Hier is wel discussie over geweest met de docenten moderne vreemde talen: leerlingen missen hierdoor 'leeskilometers', maar zijn wel beter in staat de literaire waarde van een werk te bespreken. Van Rooijen: 'Uiteindelijk gaat het om universele thema's in de literatuur, los van de taal waarin deze geschreven is.'

Reizen met romans

De wettelijke kaders hebben dus in het nadeel van een geïntegreerde aanpak van het literatuuronderwijs gewerkt, maar de ontwikkelingen op het gebied van internationalisering en Europa in het onderwijs hebben een enorme vlucht genomen. In het Verdrag van Maastricht (1992) werd vastgelegd dat de lidstaten streven naar een 'Europese dimensie' in het onderwijs (burgerschap, talen en culturen) en het vergroten van leerling- en docentmobiliteit. Van Rooijen heeft zijn literatuuronderwijs laten aansluiten bij deze ontwikkelingen: op het College De Heemlanden koppelt hij het vak Literatuur aan internationalisering. Het lezen van romans wordt steeds vaker onderdeel van reisweken en uitwisselingen: leerlingen uit Rome lezen een Nederlandse roman en de leerlingen uit Houten verdiepen zich in een Italiaanse roman; wanneer de leerlingen elkaar vervolgens treffen, dan wordt er gediscussieerd over de werken. Op deze manier, zo vertelt Van Rooijen, wordt een leeslijst ook meer tastbaar gemaakt. Romans die zich afspelen in een specifieke stad zijn bijvoorbeeld ook een mooie voorbereiding voor stedenreizen die leerlingen maken.

De verbinding die Van Rooijen legt tussen het literatuuronderwijs en internationale uitwisselingen past binnen de ambitie van het College De Heemlanden om een gecertificeerde 'Elos-school' te worden. In 2002 is het Europees Platform (tegenwoordig: EP-Nuffic) het onderwijsconcept 'Europa als leeromgeving op scholen' (Elos) gestart, dat gericht is op de kennis, vaardigheden en houding die nodig zijn voor Europees en wereldburgerschap. De eerste school met een formeel Elos-certificaat is het Koningin Wilhelmina College in Culemborg. José

Langens, docente Frans aan het KWC en sinds zes jaar Elos-coördinator voor havo/vwo, legt uit dat leerlingen vanaf de brugklas intensief bezig zijn met een Europese leerlijn: in de vorm van kennistoetsen, het werken aan het referentiekader voor Europese competenties (CFEC), diverse internationale reizen en projecten. Langens: 'Op die manier werken we systematisch aan thema's als burgerschap, de geschiedenis van de Europese integratie en kennis van de Europese Unie.' De nieuwe aula was een van die projecten: de buste van koningin Wilhelmina is verplaatst om ruimte te maken voor Europese vlaggen en een EU-infopoint, gemaakt door leerlingen. Docenten, leerlingen en ouders zijn zich door al deze activiteiten bewust van het Europese karakter van hun school.

Ondanks deze Europese leerlijn is geïntegreerd literatuuronderwijs echter nooit van de grond gekomen. Jeanine van Biemen, docente Nederlands in de bovenbouw, ziet zeker mogelijkheden om het thema Europa binnen het literatuuronderwijs een plaats te geven, maar ze vindt een nationaal perspectief in het literatuuronderwijs ook belangrijk in haar vak. 'Dat biedt leerlingen immers de gelegenheid om te reflecteren op de Nederlandse geschiedenis en identiteit', zo legt ze uit. Bij de moderne vreemde talen wordt er in het kader van de leerlijn Europa vooral gewerkt aan taalvaardigheid: een belangrijke component in het referentiekader voor Europese competenties.

Een Europese leeslijst

Odile Heynders, hoogleraar Vergelijkende literatuurwetenschap aan Tilburg University, benadrukt ook het belang van goed taalvaardigheidsonderwijs voor Europees burgerschap – maar het literatuuronderwijs kan volgens haar evenzeer gebaat zijn bij een Europese blik: de Nederlandse geschiedenis is immers onlosmakelijk verbonden met andere landen. Dat is een van de redenen voor haar pleidooi voor een 'Europese leeslijst' in het voortgezet onderwijs, waarmee ze haar inaugurele rede in 2009 afsloot. Zo werkt ze zelf met studenten aan een thema uit de recente Europese geschiedenis: Srebrenica. Ze lezen literaire romans, essays, bekijken fotoreportages en een tv-programma. Deze aanpak laat zien waar het Heynders om gaat in haar onderwijs. Om te beginnen is in zowel het voortgezet als het hoger onderwijs het onderwerp Europa van groot belang, legt ze uit: 'We wonen, werken en leven in Europa, maar jonge mensen zijn vaak nog onvoldoende getraind in het overdenken van deze ingewikkelde constructie en het overzien van de samenhang. We gaan in het onderwijs nog te nonchalant om met de Europakwestie. Je hoeft je niet voor of tegen uit te spre-

ken, maar je moet wel weten wat de geschiedenis is van de Europese eenwording, je moet je bewust zijn van de verschillende opvattingen hierover en de wijze waarop je je daartoe verhoudt.' In haar onderwijs wil ze bovendien de politieke dimensie en de maatschappelijke relevantie van literatuur tot uiting laten komen: schrijvers profileren zich immers regelmatig in het publieke debat – niet alleen in romans, maar ook via essays en blogs. Literatuur biedt een 'scenario' om te reflecteren op maatschappelijke ontwikkelingen.

Hoe zo'n Europese leeslijst opgesteld zou kunnen worden, blijkt uit een module over literatuur en Europa die Heynders heeft ontwikkeld, waarin onderwerpen aan bod komen als burgerschap, identiteitsvorming en Europese normen en waarden. Fragmenten uit klassieke literaire teksten kunnen deze complexe thema's levendig maken, zo laat ze zien. *Don Quichot* wordt besproken in het licht van het fabriceren van identiteiten op sociale media, een fragment van *De Sade* illustreert de openheid over seksualiteit en Balzac geeft aanleiding tot discussies over reality-tv. Op deze manier krijgen studenten niet alleen een mooi overzicht van grote Europese schrijvers: ze worden bovendien uitgedaagd om te denken over belangrijke maatschappelijke thema's in het huidige Europa.

Toekomstperspectieven

De 'grote context' van Europa kan door docenten die gehoor willen geven aan de oproep van Kundera op verschillende manieren vormgegeven worden, zo blijkt uit de gesprekken die ik gevoerd heb. Ik zie drie verschillende mogelijkheden om literatuuronderwijs met een Europese dimensie te ontwikkelen: vakoverstijgend werken op het gebied van literair-historische periodes, aansluiting bij internationaliseringsactiviteiten en een thematische aanpak.

Om te beginnen kan er vakoverstijgend gewerkt worden volgens de uitgangspunten van het glo, waarbij het accent ligt op Europese literair-historische stromingen. Esther Peze ziet mogelijkheden in het onderwijsconcept *blended learning* (waar op de Hogeschool Utrecht al veel ervaring mee is opgedaan) om eventuele praktische problemen van het vakoverstijgend werken op te lossen: zo zou er bijvoorbeeld een digitaal platform gecreëerd kunnen worden voor een Europese literatuurgeschiedenis.

Naast deze bestaande traditie in de lijn van het glo ligt er in mijn optiek ook een kans voor het literatuuronderwijs om aan te sluiten bij meer recente ontwikkelingen op scholen: internationalisering en het thema 'Europa'. Literatuur zou hierdoor op een nieuwe manier

Aansluiting bij internationalisering en het thema 'Europa': literatuuronderwijs op een nieuwe manier weer op de kaart

weer (letterlijk) op de kaart gezet kunnen worden. De koppeling van het lezen van romans en verhalen aan uitwisselingsprogramma's is een mooie verdieping van de internationaliseringsactiviteiten van scholen. Het project *Citybooks* van het Vlaams-Nederlands Huis deBuren kan bijvoorbeeld bruikbaar materiaal leveren: op de site <www.citybooks.eu> zijn korte verhalen van literaire auteurs over Europese steden te downloaden als e-book of podcast van dertig minuten.

Een laatste manier om vorm te geven aan de Europese dimensie in het literatuuronderwijs ligt in een meer thematische, vakoverstijgende aanpak, bijvoorbeeld in het kader van projectweken. Klassieke romans en romanfragmenten kunnen immers thema's rond Europees burgerschap verlevendigen, zoals Heynders laat zien. Ook recente auteurs spreken zich nog regelmatig uit over Europa, in proza (Kamiel Vanhole, Koen Peeters), poëzie (David van Reybrouck) of essays (Cees Nooteboom). In mijn promotieonderzoek ben ik bezig met de vraag op welke wijze hedendaagse auteurs een bijdrage kunnen leveren aan het publieke debat over Europa. Hun teksten kunnen in ieder geval aanleiding geven voor een gesprek op kleinere schaal: in het klaslokaal. ■

Anouk Zuurmond is lerarenopleider aan de Hogeschool Utrecht en promovenda aan de Universiteit van Amsterdam.

LITERAATUUR

Heynders, O. (2009). *Voices of Europe: Literary writers as public intellectuals*. Tilburg: Tilburg University.

Kundera, M. (2006). *Het doek: Essay in zeven delen*. Amsterdam: Ambo/Anthos.